

DE KOSTER: DRAGER VAN TRADITIE EN GEMEENSCHAP

*Kostersdag Aartsbisdom Utrecht
16 oktober 2025*

In geval er geen geestelijken zijn om de lagere ambten uit te oefenen, mogen ook gehuwde mannen en jongemannen van onberispelijke levenswijze en voor dit ambt geschikt, hiervoor worden opgeleid en aangesteld. Zij moeten dan de kruinschering ontvangen en de kledij van de geestelijken dragen. Zij mogen echter als weduwnaar niet voor een tweede keer huwen.

Beste koster, deze woorden komen niet uit het nieuwste decreet van de Maliebaan, maar zijn genomen uit besluiten van het Concilie van Trente uit het midden van de 16^e eeuw. Ik ben begonnen met deze woorden van 450 jaar geleden omdat er hier gesproken wordt over het ambt van koster. Ja, jullie horen het goed ... het ámbt van koster. De koster was in die tijd namelijk geen vrijwilliger, maar iemand die deel uitmaakte van de geestelijkheid.

Drager van de traditie

Dat gaat al heel lang terug. Voor het eerst wordt de deurwachter (beschermer – custos – koster) genoemd in het jaar 251 in een brief van paus Cornelius aan de bisschop van Antiochië. De Kerk was in ontwikkeling en voor de liturgie waren er verschillende taken die verricht moesten worden. De paus noemt er in die brief vier:

1. *ostiarius* of sleuteldrager. Er is een portier nodig, die het kerkgebouw en de inventaris bewaakt. Hij moet zorgen voor het openen en sluiten van de deuren en voor het handhaven van de orde in het kerkgebouw;
2. *lector* of voorlezer in de kerkelijke samenkomsten;
3. *exorcist* of duivelbezweerder, aangesteld om de boze uit een bezeten mens te verdrijven;
4. *acoliet* die in de liturgie onder andere de kaarsen draagt.

Tot aan het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) werden deze vier functies de lagere wijdingen genoemd. Het waren de voorbereidende trappen naar de drie hogere wijdingen van subdiaken, diaken en priester. Jullie voorgangers, de deurwachters of koster, hebben eeuwenlang tot de geestelijke stand gehoord, net als lectoren en acolieten. Maar omdat er niet overal mensen met lagere wijdingen rondliepen, begon men in de middeleeuwen deze functies ook toe te vertrouwen aan leken. Let wel: in die tijd alleen nog aan mannen. Dat hoorden we ook in het citaat waar ik mee ben begonnen.

Hoewel er dus bepaald werd dat ook gehuwde mannen koster konden zijn, is toch het ongehuwd zijn (en blijven) lang een voorwaarde geweest voor het kosterschap. Koster zijn betekende dus nogal wat. Naast de ongehuwde staat moest hij ook nog een manier van leven hebben waar niets op aan te merken viel ... onberispelijk, zoals

dat zo mooi genoemd werd. Vroeger betekende dit, dat velen het ongepast vonden voor een koster als hij naar een café of een bioscoop ging, laat staan dat hij carnaval vierde of sportief gekleed ging. Er werd van hem verwacht dat hij zich gedroeg zoals de geestelijke of de religieuzen.

Van de andere kant mocht de koster wat geen enkele andere leek mocht:

- op het priesterkoor komen tijdens en buiten de vieringen;
- tijdens de uitoefening van zijn taak een toog en superplie dragen;
- kelk, pateen en linnengoed aanraken.

Rond 1930 werden er diocesane kostersbonden opgericht, die aandacht vroegen voor de rechtspositie en het inkomen van de kosters. Er werden kostercursussen gegeven, waarbij je een kostersdiploma A of B kon halen. Er werden retraites voor kosters gegeven en in de jaren zestig werd er zelfs een kostersschool opgericht waaraan de beste liturgisten van Nederland les gaven.

Die tijden zijn voorbij. Er is veel veranderd. Aan de ene kant: gelukkig. Het kosterschap is tegenwoordig niet alleen weggelegd voor ongetrouwde mannen ... maar godzijdank deden ook de vrouwen hun intrede. Bovendien is het in de meeste gevallen een vrijwilligersfunctie geworden, waarbij je samenwerkt met andere kosters. Een gelukkige ontwikkeling.

Aan de andere kant verdween met de eigen stand van de kosters ook heel veel kennis en expertise. En met de schaalvergroting van onze parochies verdween vaak ook de begeleiding en informatievoorziening door de pastoor. Want te midden van alle veranderingen is één ding hetzelfde gebleven: het grote belang van een deskundige en betrokken koster. Iemand die zorgdraagt voor het kerkgebouw en de sacristie ... iemand die zorgvuldig omgaat met de liturgische voorwerpen en ten slotte iemand die een functie heeft in het hart van de geloofsgemeenschap. De koster is dus met recht de drager van de traditie.

Dat betekent ook dat de koster liturgisch gevormd moet zijn. Maar wat betekent dat: liturgisch gevormd zijn? Op 29 juni 2022 publiceerde paus Franciscus een apostolische brief met de mooie Latijnse titel *Desiderio desideravi*, die een vertaling zijn van de woorden van Jezus bij het Laatste Avondmaal: vurig heb ik verlangd dit paasmaal met u te eten (Lc. 22, 15). Hierin roept hij alle gelovigen op tot een dieper begrip van de liturgie en roept hij ons allemaal op de schoonheid en de betekenis van de liturgie te ontdekken. Want de liturgie is volgens het Tweede Vaticaans Concilie de bron en het hoogtepunt van het christelijk leven (LG 11). Als we spreken over liturgische vorming, dan gaat het volgens paus Franciscus om twee dingen.

Ten eerste is het belangrijk om kennis en inzicht te hebben over deze bron en dit hoogtepunt. Die liturgische vorming is eeuwenlang vooral iets geweest van het seminarie. Iemand die priester wil worden moet natuurlijk weten hoe hij de

verschillende ceremonies op een juiste manier uitvoert. In de loop van de tijd kwam er ook steeds meer aandacht voor de theologie achter de liturgie. Dat betekent dat we steeds meer gingen nadenken over de vraag: *Waarom doen we wat we doen? Waar komt het vandaan en wat betekenen de verschillende symbolen?* Maar ook de spiritualiteit van de liturgie werd belangrijk: *Wat doet het met ons als we liturgie vieren? In hoeverre worden wij andere mensen?* U merkt wel dat liturgische vorming heel breed is en veelomvattend. Bij het Tweede Vaticaans Concilie in de jaren zestig van de vorige eeuw werd duidelijk dat deze liturgische vorming niet alleen iets is voor seminaristen en mensen die zich voorbereiden op een taak in de Kerk, maar voor het hele gelovige volk van God. In de constitutie van de Liturgie van het Concilie – zeg maar een belangrijke grondtekst – wordt gezegd dat het allereerst de priesters en andere bedienaren van de Kerk zijn die zich de liturgie eigen moeten maken en goed gevormd moeten worden. Maar het concilie maakt ook duidelijk zij op hun beurt de liturgische vorming van de gelovigen moeten bevorderen, evenals hun actieve deelname volgens ieders leeftijd, situatie, levenswijze en niveau van godsdienstige cultuur (SC 19).

Het is natuurlijk belangrijk dat priesters, diakens en pastoraal werkers weten wat ze vieren en ook hebben geleerd hoe ze dat moeten doen. Maar minstens zo belangrijk is het dat gelovigen weten wat ze moeten doen en er ook enig gevoel bij hebben. En zeker de koster die onze vieringen faciliteren. Het is toch onvoorstelbaar dat een priester met alle goede wil van de wereld en gewapend met een schat aan kennis en ervaring in de sacristie komt en geconfronteerd wordt met een koster die niet weet wat er nodig is voor de viering van Eucharistie. En toch maken we dat mee. Dat je zelf nog op zoek moet naar een grote hostie. Of dat de corporale op de kelk vergeten wordt. Of het kelkdoekje ontbreekt. En dat komt voor ... dat kan ik u verzekeren.

Aan de andere kant is kennis van de vorm van de ceremonies niet voldoende ... zelfs niet het afvinken van de checklist of je niets vergeten bent. Paus Franciscus noemt als tweede en minstens even belangrijk element van de liturgische vorming het ervaren van een viering die niet alleen ritueel voorbeeldig is, maar ook authentiek. Zo'n viering geeft je de mogelijkheid de gemeenschap met God te ervaren. Liturgie vieren is volgens hem niet een zaak van verstandelijk inzicht, van begrip alleen, maar van een relatie die het leven raakt. In een serie catecheses over de liturgie van de Eucharistie heeft hij eens gezegd: *Het vieren van liturgie – en de Eucharistie in het bijzonder – is een ontmoeting met Christus. Het is een ontmoeting in liefde. Christus is aanwezig en we gaan naar de mis om Hem te ontmoeten.* Dat is het belangrijkste argument om Eucharistie te vieren. Niet omdat we het moeten. Niet omdat het ons iets oplevert. Niet omdat wij iets aan God moeten geven. Nee ... we gaan naar de kerk om Eucharistie te vieren omdat we Christus willen ontmoeten. Dat is belangrijk ons te realiseren.

Dat betekent ook dat we er alles aan moeten doen om ervoor te zorgen dat die ontmoeting gefaciliteerd kan worden. De priester en de andere bedienaren in de liturgie zullen niet zichzelf centraal moeten stellen, maar Christus. Alles wat zij doen en zeggen moet een verwijzing zijn naar Christus. De priester viert de Eucharistie in

persona Christi ... hij handelt in naam van Christus. De anderen dragen ertoe bij dat iedereen Christus in de liturgie kan ontmoeten. Ook de koster. Zij zijn onmisbaar voor het faciliteren van een goede beleving van de liturgie en daarmee van een ingrijpende ontmoeting met Christus.

In zijn apostolische brief *Desiderio desideravi* noemt de paus Romano Guardini. Deze Duitse theoloog leefde aan het begin van de 19^e eeuw en heeft veel betekend voor de zogenaamde Liturgische Beweging en de herontdekking van de betekenis van de liturgie. Guardini heeft gezegd: *Dit is de eerste taak van het werk van liturgische vorming: de mens moet opnieuw het vermogen tot symboliek vinden.* Dat was in zijn tijd belangrijk, maar in onze dagen niet minder. We leven in een wereld waarin mensen het steeds moeilijker vinden zich te verwonderen en die heel plat geworden is. De grote toevloed aan informatie via internet en kunstmatige intelligentie zorgt ervoor dat we precies kunnen weten hoe alles in elkaar zit en wat het betekent. En daarmee verdwijnt het vermogen van de mens om zelf na te denken en te voelen en zicht te krijgen op een wereld die verborgen ligt achter de wereld die wij horen, zien en denken te begrijpen. De vraag die paus Franciscus ons stelt is hoe we weer tot symbolen in staat kunnen zijn en hoe we ze moeten lezen om ze te kunnen beleven. Vaak horen we dat de liturgie zo ingewikkeld is, de taal zo moeilijk en de rituelen zo ver afstaan van de dagelijkse ervaring. Dat ligt niet zozeer aan de liturgie, maar juist aan die dagelijkse ervaring. Symbolen hanteren een eigen taal en een eigen betekenisveld en wij zullen opnieuw moeten leren die te begrijpen. Een kleine inleiding in het hoe en wat van symbolen kan ons misschien helpen.

Symbolen zijn tekens die verwijzen naar een andere werkelijkheid die niet direct zichtbaar is, maar die toch ineens heel erg aanwezig komt. Die typische manier van betekenis geven en ontdekken, noemen we symboliseren. Alle dingen kunnen op elk moment een symbool worden. Denk maar eens aan de bloemen op de plaats waar iemand om het leven is gekomen, of aan de laatste stukje sigaar van je vader of de foto van je moeder. Een symbool bestaat als het ware uit twee delen: het betekende zichtbare ding zelf en de betekende onzichtbare werkelijkheid. Pas in het samenvoegen van die twee wordt het totaal zichtbaar. Dat is ook de oorspronkelijke betekenis van symbool. Een symbool heeft altijd meer dan één betekenis. Veel tekens hebben maar één betekenis. Een rood verkeerslicht betekent: stoppen. Gelukkig is dat eenduidig, anders zouden er grote ongelukken komen. Symbolen zijn meerduidelijk. Een kaars heeft als onmiddellijke betekenis dat ze licht geeft om iets te kunnen zien, maar ze kan ook duiden op: gezelligheid, warmte, rust, hoop, het positieve of zoals in de paasnacht: Jezus Christus.

Symbolen en symbooltaal komen samen in het ritueel. Rituelen zijn min of meer vaste handelingspatronen die een symbolische betekenis krijgen. Ze komen voor in alle mogelijke levensomstandigheden en ze helpen je te doen wat gedaan moet worden.

We kunnen drie kenmerken van een ritueel onderscheiden:

Voorgegeven Rituelen verzinnen we meestal niet zelf. Ze zijn voorgegeven. We kunnen ons laten dragen door wat men - vaak al eeuwenlang - gewend was om te doen. En als we toch nieuwe rituelen bedenken, dan zitten daar toch weer oude elementen in. Een stille tocht bijvoorbeeld lijkt verdacht veel op een vroegere processie.

Herbaling De handelingen van een ritueel worden telkens weer herhaald. Het wakker worden, opstaan en je klaarmaken voor de nieuwe dag gebeurt meestal in een vaste volgorde. Dat geeft rust en zekerheid. Het is een soort ritueel geworden. Dat zien we ook in de liturgische vieringen. We doen de dingen in een bepaalde volgorde, volgens een bepaald stramien.

Stilering Rituelen moeten ook worden geënceneerd, zeker als ze gemeenschappelijk zijn. Ze vinden plaats op een bepaalde plek en op een vastgestelde tijd. De deelnemers hebben allemaal een eigen rol te vervullen. Door die stilering krijgen rituelen iets officieels, iets plechtigs.

Rituelen vervullen een onmisbare functie in het menselijk leven. Dat geldt voor de alledaagse, maar ook voor de specifiek christelijke, die we bijvoorbeeld aantreffen in de liturgie. In en door die rituelen komen wij in contact en krijgen wij deel aan de wereld van God. Rituelen realiseren iets wat past bij de mens en zijn levensritme, wat goed voor hem is. Hier volgen een aantal kenmerken en functies van rituelen in het algemeen en voor die van de liturgie in het bijzonder.

1. Rituelen ordenen de tijd

Rituelen ordenen het leven en maken het overzichtelijk. Ze brengen er een zekere regelmaat in aan en geven er continuïteit en samenhang aan. Zonder rituelen zou ons bestaan één grijze en ondoorzichtige chaos worden, waarop we de greep zouden verliezen. Rituelen doorbreken de eentonigheid en zorgen ervoor dat niet alle dagen hetzelfde zijn. Denk aan het liturgisch jaar.

2. Rituelen zijn een expressie van gevoelens

Ook al zijn rituelen voorgegeven, ze zijn tegelijk uitdrukking van wat ons bezighoudt. Wij laten zien wie wij zijn. Denk aan de handelingen en rituelen van een geloofsgemeenschap.

3. Rituelen kanaliseren emoties

Er zijn in ons leven momenten waarop wij zoveel emoties te verwerken krijgen, dat we er geen raad mee weten. Bij een begrafenis kun je overmand worden door verdriet. Of tijdens een feestelijke gebeurtenis kan je je geluk niet op. Rituelen helpen om dan toch je weg te vinden en adequaat te kunnen reageren. Rituelen kunnen je emoties gestalte geven, in goede banen leiden en ze zelfs verdiepen, zodat je er later met dankbaarheid op terugkijkt.

4. Rituelen hebben een bezwerende functie.

Doorgaans kunnen wij met het kwaad dat ons omringt niet in het reine komen. In tal van vormen bedreigt het ons: natuurrampen, oorlog, terreur, geweld, ziekte en dood. In rituelen kunnen we ons weliswaar niet van die bedreiging bevrijden, maar toch is het kwaad dan niet meer zo angstaanjagend. Door in ons gebed het kwaad met name te noemen en steeds weer opnieuw te vieren dat het niet het laatste woord heeft, kunnen we het uithouden in het leven. Zo hebben rituelen een bezwerende functie.

5. Rituelen zorgen voor gemeenschap

In en door rituelen wordt gemeenschap gecreëerd en in stand gehouden. Iedere groep, of het nu om kleine of grote verbanden gaat, heeft rituelen nodig om te kunnen blijven bestaan. Het zijn dikwijls ook de herkenningstekens van een groep. Je kunt bijvoorbeeld aan de manier van vieren zien met wat voor kerk je te doen hebt. Ieder heeft zijn eigen rituelen, waardoor men zich onderscheidt van anderen.

Drager van de gemeenschap

Daarmee is wel duidelijk dat de koster met recht drager is van de traditie. Maar de titel van deze bijdrage kent nog een tweede deel. De koster wordt daarin namelijk ook genoemd: drager van de gemeenschap. En dat is minstens even belangrijk. Hij ziet wie binnenkomt, wie met moeite de drempel over stapt, wie steun zoekt in stilte. Een koster kent de gezichten, de namen, de verhalen. Hij merkt op wie er ontbreekt, wie al weken niet is geweest. Daarmee is de koster niet alleen een organisator, maar ook een herder – in stilte, in nabijheid, in dienstbaarheid.

Want Kerk-zijn is niet iets tussen de individuele gelovigen en Jezus ... nee, het gaat ook uitdrukkelijk om gemeenschap. Samen vormen wij het lichaam van Christus en ieder van ons is een deel van dat lichaam, zoals de apostel Paulus dat zo mooi verwoordt.

De laatste jaren ontdekken we als Kerk dat het niet meer voldoende is om te doen wat we altijd hebben gedaan. We moeten terugkeren naar onze eigenlijke missie, naar wat Jezus ons gevraagd heeft te doen. Hij zegt het aan het einde van het Matteüsevangelie: *Ga dan en maak alle volkeren tot mijn leerlingen en doopt hen in de naam van de Vader en de Zoon en de heilige Geest en leert hun te onderhouden alles wat Ik u bevolen heb* (Mt. 28, 19-20a). Eeuwenlang zijn we erop uitgegaan ... we hebben mensen gedoopt ... we hebben ze geleerd wat Jezus heeft gezegd en gedaan. Maar we zijn vergeten om leerlingen van hen te maken. Dat wil zeggen: mensen die Jezus echt willen leren kennen en hun leven op Hem en zijn boodschap willen bouwen. De bekende Canadese priester James Mallon noemt in zijn boek over de missionaire parochie 10 waarden die volgens hem een teken zijn van een gezonde en vitale gemeenschap. Op een aantal heb je als koster geen invloed. Probeer je maar niet te bemoeien met de keuze van de muziek, dan weet je zeker dat de sfeer verpest wordt. Ook de inhoud

van de preek is niet aan de koster. Het ervaren van de Heilige Geest is ook niet door jullie te organiseren.

Ik noem vier waarden waarin je als koster echt het verschil kunt maken:

1. Voorrang geven aan de zondag
2. Gastvrijheid
3. Dienstwerk waar je goed in bent
4. Word een uitnodigende kerk

Met betrekking tot de eerste waarde – voorrang geven aan het weekeinde (de zondag) – speelt de koster een grote rol. Want om ervoor te zorgen dat de mensen die naar de kerk komen een positieve en misschien levensveranderende ervaring opdoen is het belangrijk om ervoor te zorgen dat alles rond de viering goed geregeld is. Niets is erger dat lampen die het niet doen of een voorganger die niet goed te verstaan is omdat de microfoon blijft rondzingen. Of het priesterkoor dat er rommelig uit ziet ... of het altaar waar een vuil kleed op ligt ... of misdienaars die niet weten wat ze moeten doen. Kortom: een perfecte uitvoering van de viering, waarbij ook oog is voor de randvoorwaarden.

Als het gaat om de tweede waarde – gastvrijheid – heeft de koster natuurlijk een grote verantwoordelijkheid. Hij of zij is namelijk voor veel mensen het visitekaartje van de geloofsgemeenschap. Denk maar eens aan een bruidspaar dat komt overleggen over wat er allemaal mogelijk is of een rouwende familie die afspraken wil maken over het afscheid van hun vader of moeder. De koster is het gezicht van de Kerk op dat soort momenten. Net zo goed als een hork van een pastor mensen kan wegiagen, zal ook een chagrijnige en dominante koster meer kwaad dan goed doen. Een vriendelijke koster die hart heeft voor mensen geeft hun het gevoel dat ze welkom zijn.

De derde waarde is ook belangrijk: zorg ervoor dat je datgene doet waar je goed in bent. Dat klinkt als een dooddouner, maar dat is het niet. Soms merk je bij jezelf dat er iets van je gevraagd wordt waar je je niet goed bij voelt ... gewoon omdat het niet bij je past ... of omdat het fysiek teveel gevraagd is. Aarzel niet om andere mensen in te schakelen. Voor een gemeenschap waarin iedereen zich goed en gewaardeerd voelt is het belangrijk om mensen niet te overvragen, maar ook om mensen juist dát te laten doen waar hun hart ligt.

De laatste waarde is een soort samenvatting van alle eerdergenoemde: wordt een uitnodigende kerk. Dat heeft alles te maken met gastvrijheid, maar zeker ook met een grote zorg voor de liturgie. Als koster ben je medeverantwoordelijk voor een goede sfeer in de kerk en in de parochieruimtes. Een hartelijk woord, een opmerkelijke blik, een uitnodigend gebaar ... het is allemaal heel belangrijk voor ons streven om een missionaire gemeenschap te zijn die mensen weet te raken en hen een plaats geeft waar ze zich thuis kunnen voelen en waar ze God kunnen ervaren.

Hopelijk heeft u met elkaar een goede uitwisseling gehad en heeft u ideeën opgedaan om uw kosterstaak met nóg meer toewijding te vervullen. Ik heb hopelijk duidelijk gemaakt dat koster dragers zijn, zowel van de traditie alsook van de gemeenschap. U bewaart het erfgoed dat ons is toevertrouwd, en geeft het door – vaak zonder woorden, maar door uw daden, uw trouw, uw inzet.

Ik wil u danken voor deze bijzondere taak omdat ik mij heel goed realiseer hoe groot uw bijdrage is aan het leven van de geloofsgemeenschap. Want u leert ons een diepe waarheid: dat traditie niet enkel bewaard wordt in boeken of in rituelen, maar vooral in mensen. In mensen die trouw dienen, die met liefde zorgen, die met aandacht aanwezig zijn. Heel veel dank daarvoor.